



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ա.Ս.Ֆ.Խ.Հ-ի թ.Կ.Խ.-ին ԿԻՑ ՄԹԵՐՄԱՆ
ԿՈՄԻՏԵ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԻ
ՎԱՅՐԻԱՋ ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ

19185

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ԿՈՆՎԵՆՏԻՆՈՒՐՈՅԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

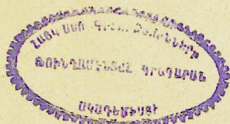
ԹԻՖԼԻՍ—1935 թ.



Ա.Ս.Ֆ.Խ.Զ.Ի Ժ.Կ.Խ.ԻՆ ԿԻՑ ՄԹԵՐՄԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Ա. Մ. ԳՈՆԶԱՐՈՎ, յեղ Վ. Ն. ՏՈՒՆԵՎ

ԱՆԴՐԿՈՎ ԿԱՄԻ
ՎԱՅՐԻԱՃ ԾԱՌԵՐԻ ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ



Անդրկովկասի Կոնվենցիոնալի Հրաաարկություն

Թիֆլիս—1935 թ.

Պատանի. խմբ. Ա. ՎԱՆՑՅԱՆ
Տեխ. խմբ. Ի. Ի. ՏՐՈՒՖԱՆՈՎ.
Քանգա. Ս. ՄԱՆՈՒԿՈՂՅԱՆ

Տպարան «Տեխնիկա դա Շրոմա» Կեցխովելի փ. № 5.

Պատվեր 1096.

Գլավլիտ № А-1347

Տիրաժ 2150

ԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

Շնորհիվ խորհրդային Միության ժողովրդական տնտեսության մեջ ձեռք բերած հսկայական հաջողությունների, տարեց-տարի լավանում եւ ԽՍՀՄ-ի աշխատավորների նյութական բարեկեցությունը: Քաղաքի և գյուղի աշխատավորների մատակարարման գործի լավացման, յերկրորդ հնգամյակի ընթացքում սպառողական նպիներն ավելացնելու խնդիրը, վորը դրված եր XVII կուհամագումարում՝ յերկրորդ հնգամյակի ժողովրդական տնտեսության ալ խնդիրների շարքում, պահանջում ե այն իրականացնելու համար յերկրի ուժերի մորիլիզացիա:

Այդ խնդիրների լուծման գործում, մեծ դերը պատկանում ե ապրանքաշրջանառությանը, վորի զարգացումն ու լայնացումը հանդիսանում ե աշխատավորների նյութական բարեկեցության պայմաններից մեկը: Վերջին տարիներս, ապրանքաշրջանառության ընագավառում շատ բան ե արված. լայն կերպով զարգացրած ե պետական, կոոպերատիվային և կոլխոզային առևտուրը, բայց «սխալ կլիներ մտածել թե խորհրդային առևտրի այդ ամբողջ յեռուգեռը բավական ե, վորպեսզի մեր տնտեսության ամբողջ պահանջը բավարարի. Ընդհակառակը, այժմ, ավելի քան յերբեիցս պարզ ե դառնում, վոր ապրանքաշրջանառության ներկա դրությունը չի կարող բավարարել մեր պահանջները:

Դրա համար ել, խնդիրը կայանում ե նրանում, վորպեսզի ավելի ևս զարգացվի խորհրդային առևտուրը, պետք ե ներգրավել նրա մեջ տեղական (արդյունաբերությունը) ուժեղացնել կոլխոզ-գյուղացիական առևտուրը և խորհրդային առևտրի բարձրացման ընագավառում նոր վճռական հաջողություններ ձեռք բերել: (Ստալին ՀԿ (Բ) Կ XVII կուհամագումարում արած հաշվետու զեկումից: Անդրպետհրատ—1934 թ. 19—80 յերես):

Գյուղի և քաղաքի մեջ ապրանքաշրջանառության զարգացման բնագավառում մեծ նշանակություն ունի կոլխոզային առևտուրը և ապակենտրոն մթերումների ճիշտ կազմակերպումը: Զիշտ կերպով կազմակերպած ապակենտրոն մթերումները խթանում են գյուղական տնտեսության զարգացմանը, նույնպես և լավացնում են բանվորական մատակարարման գործը գյուղից ապրանքային ավելցուկները քաղաք տեղափոխելու միջոցով:

1934 թվի գյուղատնտեսական արտադրանքի ապակենտրոն մթերումների աշխատանքների հանրագումարները ցույց են տալիս, վոր բանվորական մատակարարման մեջ ապակենտրոն մթերումները նշանակալից տեղ են բռնել: Բանվորական ընդհանուր մատակարարման մեջ ապակենտրոն կարգով մթերած գյուղատնտեսական ապրանքների տեսակարար կշիռը կազմում ե. Ադնեվթի գծով—50¹/₀, Անդրյերկաթ. բանվ. մատ. բաժնի գծով—70⁰/₀, Լենտեկսաիլի գծով—80⁰/₀ և այլն: Անդրկովկասում ապակենտրոն մթերման միջ մեծ տեղ են բռնում պտուղներն ու հատապտուղները, վորոնց վերաբերմամբ բնակչությունը միշտ ել ունեցել ե ուժեղ պահանջ: ԽՍՀՄ-ի աշխատավորության կողմից պտուղներ և հատապտուղներ գործածելու պահանջը յուրաքանչյուր տարի աճում ե: Ամենաթանկագին պտուղները (կիտրոն, նարինջ, մանդարին, խաղող, դեղձ և այլն) հանդիսանում են ԽՍՀՄ-ի բոլոր աշխատավորների սեփականությունը, բաժինը, այնինչ կապիտալիստական յերկրներում այդ պտուղների գործածությունը չափազանց անհամաչափ ե. ապահովված դասակարգերը նրանցից ունեն առատությունը, իսկ պրոլետարական մասսային նրանք քիչ են մատչելի:

Բերքատվության բարձրացման և պտղահատապտղային տնտեսությունների հողային տարածությունների ավելացման վերաբերյալ խորհրդային կոռապարություն ձեռք առած միջոցառումները պետք ե ապահովեն բնակչության կողմից տարեց-տարի կուլտուրային պտուղների վերաբերյալ աճող պահանջները: Բայց անհրաժեշտ ե հաշվի առնել վոր նոր այգիներն, առանձնապես այնպիսիները, վորպիսիքն են խնձորինը և տանձինը, կարող են լրիվ բերք տալ միայն 12—15 տարեկան հասակում. դրա համար ել նոր այգիների համար հողատարածությունների ավելացման խնդրի և բերքատվության բարձրացման հետ միասին, անհրաժեշտ ե հանդիսանում վորոնեւ այդ կարևոր մթերքներով մատակարարելու համար լրացուցիչ աղբյուրները: Նման լրացուցիչ աղբյուր

հանդիսանում են վայրիաճ պտուղներն ու հատապտուղները, վորոնցով առանձնապես հարուստ է Անդրկովկասը: Դժբախտաբար այդ գործի վրա մինչև այժմ հարկավոր ուշադրություն չեն դարձրել վոչ սննդային արդյունաբերությունը, վոչ ել ուրիշ համապատասխան կազմակերպությունները:

Անդրկովկասը, վոր հանդիսանում է պտղային ծառերի և խաղողի շատ տեսակների հայրենիքը, ՍՍՀՄ-ի Գիտություն Ակադեմիայի կողմից ճանաչված է—պտղաբուծության համաշխարհային ոջախներից և վայրիաճ հումուսթի ամենահարուստ աղբյուրներից մեկը, վորն ավելի քան հետաքրքրություն է ներկայացնում ինչպես իր տեսակների բազմազանությունը, իր վորակական հատկությունը, այնպես ել ապրանքային հնարավոր պաշարով:

Բավական է նշել, վոր ամբողջ Անդրկովկասում հայտնաբերված է մինչև 70 տեսակ վայրիաճ պտուղների տեսակների գոյությունը,— կտկավոր, կորիզավոր, կակալաձև պտուղներով, հատապտուղային, արևադարձային և այլն:

Բնության բարենպաստ պայմանների գոյությունը դեպքում, շատ տեսակները տալիս են հիանալի հատկությունը պտուղներ, վորոնք պետքական են, ինչպես արդյունաբերական զանազան տեսակի վերամշակման, նույնպես և թարմ կրությունը գործածելու համար: Այսպես որինակի համար. պտղախմոր և զանազան տեսակների միջուկներ պատրաստելու համար, առանձնապես պետքական են՝ շագանակները, զկեռը, մամուլ տանձը (բոյարշնիկ), սերկիվիլը, տանձը, խնձորը, ալուչան, հոնը, խուրման, Բարձրորակ հյուսթեր, շարապներ (սերոպ), քամվածքներ և կերակրաներկեր կարելի յե պատրաստել՝ հոնից, դափնեկեռասից, մոշից, նուռից, կիտրոնից, տանձից, խնձորից, ալուչայից, տյորենից, մամուլ տանձից, ծորենուց, կովկասյան չերնիզայից. մուլբաբաների լավ տեսակներ և դոշարներ կարելի յե վերամշակել, պատրաստել՝ սերկեիլից, հոնից, ալուչայից, տյորենից, թուլթից, տանձից: Ամեն տեսակի պատեղներ (կամ այսպես կոչված լավաշներ) ստացվում են՝ հոնից, ալուչայից, տյորենից, թուլթից: Հնարավորություն է ստեղծվում բավականաչափ լայնացնել նուռից, սուսախից, լիմոնից ստացվող թթվուտային արտադրությունը և խնձորից, ալուչայից ու սերկեիլից—պեկտինային արտադրությունը: Հրուշագործական արտադրության համար մեծ գործածություն կարող են ունենալ շագանակը, փշատը և այլն:

Անդրկովկասի Մանդի Արդյունաբերության Գիտական-հետազոտական Ինստիտուտի մոտավոր հաշվառմամբ, վերև թված վայրիաճ պտղային հումուլթի ընդհանուր արտադրանքը, չհաշված նշդարենու կակալներն և աճառները, լավ բերքի դեպքում կադմում են մինչև 200 հազար տոնն:

Ապրանքային մասը, վորը հնարավոր է ընդգրկել մթերումների մեջ, յերկրորդ հնգամյակի ընթացքում տատանվում է 25—30% սահմաններում ընդհանուր բերքի համեմատությամբ, այսինքն, 30—100 հազար տոնն հումուլթ, կախված բերքից:

Այնինչ, մթերումները բոլորովին ել չեն ընդգրկում ամբողջ ապրանքային արտադրանքը, չնայելով վերջին յերկու տարվանրանց ուժեղ աճի, Անդրկովկասում 1932 թվին մթերված է վայրիաճ պտուղներ 600 տոնն, 1933 թվին—4,2 հազար տոնն, 1934 թվին 15,5 հազար տոնն:

Մթերումների այդ հետամնացությունն ապրանքային պաշարից և հումուլթի նոր տեսակների աննշան յուրացումը բացատրվում է վաճառման գործի լավ չը դնելով և մթերող կազմակերպությունների թույլ աշխատանքով:

Բացի դրանից, աչքի յե ընկնում նաև վերամշակված արտադրանքի վատ հատկությունը, և չորացման թանկությունը, վորն ստացվում է տեղերում պրիմիտիվ ծխանների հետեանքով: Դրա համար ել, ամբողջ լրջությամբ դրվում է վայրիաճ պտուղների և հատապտուղների անտառային հոծություններն ավելի կուտուրական և ռացիոնալ կերպով ոգտագործելու, այդ պտուղների ապակենտրոն մեթերման մեթոդները լավացնելու առավելազույն չափով պակասեցնելու վերագիր ծախսերը և մեքենայացրած չորանոցներ կազմակերպելու խնդիրը, լավացնել նրանց պահելն ու տեղափոխելն այնպես, վորպեսզի արդյունաբերությունն ու աշխատավորներն ստանան լավ վորակի մթերքներ:

Վայրիաճ պտուղների և հատապտուղների ապակենտրոն մթերումների հաջողությունը կախված է դեպի այդ գործն ունեցած, ինչպես մթերող կազմակերպությունների, նույնպես և կուխողներինների և մենատնտես գյուղացիների վերաբերմունքից:

Անպայման այդ գործին պետք է աջակցեն կուսակցական (և առանձնապես կոմյերիտական և պիոներական) կազմակերպությունները տեղերում, վորոնք պետք է հաշվի առնեն սովյալ ետապում, կուտուրական պտուղների շարքին վայրիաճ պտուղների և հատապտուղների մթերումների ամբողջ քաղաքական

կարևորութիւնը, և միջոցներ ձեռք առնեն, վորպեսզի տեղական բնակչութիւնն առաջուց իմանա նրա մասին, թե ինչպէս վայրիւստ պտուղները հենց հիմա յեն հարկավոր մեր պետութեանը և նրանց մթերութիւններն ինչպէս կազմակերպել կանոնավոր կերպով:

Անդրկովկասի Կոնվենցիոնը հրատարակում և գլուղացիների և մթերման ստորին ողակների համար հանրամատչելի գրքուկներ այն մասին, թե վճի վայրիւստ պտուղները պիտի հաւաքել և ինչպէս հաւաքել, պահել և տեղափոխել նրանց, վորպեսզի տեղ հասցրվեն մինչ-արտադրական վերամշակման վորպես բարձ վորակի հումուկ իմա թե հասցրվեն թարմ գրքութեամբ շուկա՝ անմիջապէս սպառողին:

Այդ գրքուկներն, ի հարկե, բոլորովին չեն սպառում վայրիւստ պտուղների մթերութիւնները կանոնավոր կազմակերպելու և նրանց վերամշակելու վերաբերյալ բոլոր հարցերը, բայց նրանք գլուղացիների և մթերման ստորին ողակների համար հանգիստանում են բավականաչափ աղբյուր մինիմալ գիտելիքներ ձեռք բերելու համար, վորոնք անհրաժեշտ են Անդրկովկասի պայմաններում այդ գործը կանոնավոր կազմակերպելու դեպքում:

Ա. Վանցյան.

Սուլյն բրոշյուրը գրված է Անդրկովկասյան Սննդի Արդյունաբերության Գիտական-հետազոտական Ինստիտուտի նյութերի (ձեռագրերի) հիման վրա. դրանցից անհրաժեշտ և ցույց տալ հետևյալ հիմնականները.

1) Պրոֆեսոր Պ. Զ. Վինոգրադով-Նիկիտին և անտառաբուծ Պ. Շուտով «Ադրբեջանի-Բելոքանի, Զաքաթալայի, Կախի շրջանների վայրիաճ պտղային բազաների հետազոտության հաշվետվությունը».—1932-33 թ.

2) Ղարաքիլիսայի անտառափորձնական կայանի ղերեկտոր Գ. Յարոշենկո և անտառաբուծ Լ. Մախատաձե. «ՀՍՍՀ—Ալլահ-վերդու շրջանի վայրիաճ պտղային բազայի հետազոտության հաշվետվությունը».—1932-33 թ.

3) Վ. Ն. Տունև «Անդրկովկասի անտառները վորպես սննդի արդյունաբերության հումուլթային բազա».—1932-34 թ.

4) Գ. Ի. Բագինով և Պ. Շուտով. «ԱՍՖՆՀ-ի Նուխու, Վարդաշենի, Կուտկաշենի շրջանների վայրիաճ պտղային բազաների հետազոտության հաշվետվությունը».—1933-34 թ.

5) Ս. Շուսակիյ «ԱՍՖՆՀ-ի Զաքաթալայի և Նուխու հոծությունների վայրիաճ պտուղների քիմիա-տեխնոլոգիական հետազոտությունը».—1932-34 թ.

6) Ե. Շմիդի, «ԱՍՖՆՀ-ի Մասսալինսկու, Լենքորանի և Աստարայի շրջանների վայրիաճ պտղային բազաների հետազոտության հաշվետվությունը».—1933-34 թ.

7) Գ. Ավրուտին. «Լենքորանի հոծության քիմիկո-տեխնոլոգիական հետազոտությունը».—1933-34 թ.

I. Վայրիան պսուղների նեանակությունը ժողովրդական անունդի համար

XVII *Կուսհամագումարում բուրժուական կոնկրետ կերպով տրված եր այն դրույքը, վոր «մթերքների գործածության չափը յերկրորդ հնգամյակի վերջում պետք է ավելացած լինի 1—3 անգամ»:*

Պտուղներն ու հատապտուղները հանդիսանում են մարդու սնունդի ամենարժեքավոր բաղկացուցիչ մասը: Նրանք պարունակում են իրենց մեջ այն հիմնական սննդարար նյութերը, վորոնք անհրաժեշտ են մարդուս որգանիզմը պահելու և կենսունակությունը զարգացնելու համար (սպիտակուցներ, ճարպեր և այլն, առանձնապես վիտամիններ), լավացնում են մարսողությունը, նպաստում նյութերի փոխանակմանը և աջակցում մեր մարմնի ընդհանուր առողջացմանը: Այն ժամանակ, յերբ մսեղեն և ձկնեղեն կերակուրները շարունակ և անչափ գործածելուց կարող են առաջ բերել հիվանդություններ և որգանիզմի քայքայում, բուսական կերակուրն ընդհանրապես, պտուղներն ու հատապտուղները մասնավորապես, մարդու համար առաջացնում են առողջություն, նրա որգանիզմին տալիս են աշխատունակություն և դիմացկանություն:

Պտուղների և հատապտուղների այդպիսի բարենպաստ ազդեցությունը մարդու որգանիզմի վրա, նրանց վերաբերմամբ ուժեղ պահանջ է առաջ բերում:

Ֆրանսիայում, որինակ, մրգի գործածությունը մի մարդուն տարեկան հասնում է 113 կիլոգրամ, Հյուսիսային Ամերիկայում—80-90 կիլոգրամ, Գերմանիայում—77 կգ., իսկ ԽՍՀՄ-ում (1930 թ.) ընդհամենը միայն 18 կիլոգրամ (միջին թվով): Մրգերի գործածության այդքան ցածր չափը Խորհրդային Միության մեջ հանդիսանում է հին կարգերի ժառանգություն, յերբ աշխատավո-

ըրության կանոնավոր սնունդի վրա մի ուշադրություն չեք դարձվում և այգեգործական կուլտուրաներն ընդհանրապես չեն խրախուսվում:

Այժմ, ԽՍՀՄ-ում այնպիսի թանկարժեք պտուղներն, ինչպիսիք են՝ կիտրոնը, նարինջը, մանդարինը, խաղողը, դեղձը և այլն, հանդիսանում են բոլոր աշխատավորների սեփականությունը, ինչպես քաղաքում, նույնպես և գյուղում:

II. Վայրիան պտուղների յեմ հասապտուղների բնութագիրը

Առաջին հնգամյակն իրագործելուց հետո, աշխատավորների կենսական մակարդակն աճեց և բարձրացել, մեր գոյություն ունեցող այգիների արտադրանքը չի կարող այլևս բավարարել պտուղների և հատապտուղների վերաբերյալ աշխատավորության առաջադրած պահանջը:

Պտղային և հատապտղային տնտեսությունների հողամասերի լայնացման վերաբերյալ խորհրդային էլիտանության ձեռք առած միջոցառումները առաջիմ չեն կարող տալ անհրաժեշտ քանակությամբ մրգեր, նրա համար, մեր նոր տնկարանները պահանջում են խոշոր դրամամուծումներ և շտապ կերպով չեն կարող տալ բերք նոր այգիներից այնպիսի տեսակները, ինչպիսիք են՝ խնձորենին, տանձենին, շագանակը, վորոնք լրիվ բերք կտան միայն 10-20 տարեկան հասակում. իսկ այս հանգամանքը, իհարկե, մեծ արգելք է հանդիսանում աշխատավորությանը պտուղների և հատապտուղների մատակարարման նորման շտապ կերպով ավելացնելու խնդրի լուծմանը:

Այդ հարցը կարող է լուծվել վայրիան պտուղների և հատապտուղների մթերումների մեծ չափով ուժեղացումով, վորոնցով առանձնապես հարուստ է Անդրկովկասը:

Մարդու ձեռքով մշակված կուլտուրային բոլոր բույսերն էլ ունեն իրենց վայրի նախորդները, վորոնցից առաջ են յեկել նրանք: Դա վերաբերում է և թփերին և պտղատու ծառերին. տանձենին, խնձորենին, սալորենին, մոշը, մորին և բոլոր տեսակի կուլտուրային պտուղների և հատապտուղների տեսակները առաջացել են իրենց համապատասխան վայրի ծառերի և թփերի ցեղակիցներից, վորոնք մեծ քանակությամբ գոյություն ունեն Անդրկովկասի անտառներում:

Ադրբեջանի, Հայաստանի և Վրաստանի հանրապետութիւնների հողա-կլիմայական պայմաններն անսղօր կերպով բարենպաստ են նման բազմազան բուսականութեան աճեցման համար։ Անտառները, վորոնցով ծածկված են Անդրկովկասի հովիտներն ու լեռնային թեքվածքները, ընկած են ամենատարբեր կլիմաների մեջ՝ սկսած մերձարևադարձայինից մինչև մերձալպիականը։ Դրա շնորհիվ եւ Անդրկովկասի անտառներում աճում են հարավային պտղատու բույսերը՝ խուրմա, նուռ, պիստակ, նուշ, շագանակ, հունական կաղին, լատենի (կարկաս) և ցուրտ կլիմայի բույսեր—ծառեր ու թփեր (հապլաւսի—չեռնիդա և այլն)։ Առանձնապէս շատ կան վայրիաճ պտղատու ծառեր (տանձենի, խնձորենի, զկեռ, հոն, ալուշա և ուրիշները)։

Այդ բոլոր տեսակները շատ հաճախ տալիս են հրաշալի բերք, վորը մեծ հաջողութեամբ կարելի յե հալածել և ոգտագործել աշխատավորների պտղային սնունդը լավացնելու և նորման ալեւացնելու համար։ Դրա հետ պետք ե նկատել, վոր կուտուրային բույսերի ընդհանուր բերքաքանակը միջին բերքի ժամանակ Անդրկովկասում հաշվում ե մոտավորապես 300 հազար տոնն, իսկ վայրիաճներինը, ի նկատի չառնելով նույն իսկ վայրի կաղնին և հաճարի կաղնին, հալասար ե 200 հազար տոննի (բերքատու տարին)։

Իրենց համի վորակով և սննդաբարութեան հատկութեամբ վայրիաճ պտուղներից մի քանիսը շատ քիչ են զիջում կուտուրային պտուղներին և հատապտուղներին։ Այնուամենայնիվ, շագանակի, խուրմայի, հոնի, ալուշայի, տանձի և մորու շատ վայրի տեսակների մեջ բալականին շատ բարձր վորակ ունեցողներ են հանդիպում։

Նրանք հիանալի նյութ են տալիս մուրաբա պատրաստելու համար—(հոնը, մոշը, մորին, ալուշան), պուրե, խմոր—(խնձորը, տանձը, զկեռը, ցուպտկին, ալուշան), պաստեղներ—(ալուշան, հոնը) և վերջապէս չոր մրգեր—(տանձը, խնձորը, հոնը և ուրիշները)։ Վերոհիշյալ բոլոր պտուղներն ու հատապտուղները գործ են ածվում նաե թարմ դրութեամբ։

Այդ մթերքներով Խորհրդային Միութեան խոշորագոյն արդյունաբերական կենտրոններին, Կարմիր Բանակին, Ֆարբիկա-խոհանոցներին, դաշտային հետախուզողներին և այլ հետազոտական խմբերին մատակարարելն առանձնապէս շատ կարևոր նշանակութիւն ունի, և վերջապէս ծայրահեղ հյուսիս ուղար-

կելու համար շատ կարևոր են, վորովհետև այնտեղ առանց առատ մրգեղեն-բանջարեղեն սնունդի զարգանում են այնպիսի հիվանդություններ, ինչպեսին և ընդհատը:

Այդպիսով, վորտեղ պտուղների և հատապտուղների մատակարարումը վերամշակված ձևով կրում և մասայական բնույթ և վորտեղ դրա հետ միասին պահանջվում և լավ վորակի և աժանագին մթերք, այնտեղ վայրիաճներն ոգտագործելը հանդիսանում և շատ ցանկալի և անփոխարինելի:

Խորհրդային կառավարությունը վճռական միջոցներ և ձեռք առնում կուլտուրային այգիների քանակությունը շատացնելու համար. բայց դրա հետ միասին նա ուշադրություն և դարձնում ամբողջ ԽՍՀՄ-ի տարածության մեջ վայրիաճների պտուղներ մթերելը զարգացնելու և խրախուսելու վրա, սկսած ամենածայր հյուսիսից, վորտեղ հասնում են միայն այնպիսի հատապտուղներ, ինչպիսիք են՝ ճախային մոշը, հապալասին, մինչև հարավային սահմանները, նրանց մերձարևադարձային պտուղներին հետ միասին:

III. Վայրիան պտուղների հումույթային բազան Անդրկովկասում

Բարենպաստ տարիներում վայրիաճ պտուղների ընդհանուր բերքը մոտավորապես վորոշվում և 200 հազար տոնն, դրան պետք և ավելացնել մի քանի հարյուր հազար տոնն վայրի կաղիներ և հաճարենու կաղիներ, վորոնք շնորհիվ նրանց հատուկ նշանակության՝ հաշվի չեն առնվում առանձին:

Նույնիսկ միջին բերքատվության տարիներում վայրիաճների պտուղների արտադրանքը 112 հազար տոննից ցածր չե, այդ թվում Վրաստանում 61 հազար, Ադրբեյջանում 32 հազար և Հայաստանում 19 հազար տոնն:

Անդրկովկասում հիմնական տեսակների միջին բերքը բաժանվում և ըստ հանրապետությունների հետևյալ կերպ.

Տեսակները	ԱՍՖՈՀ հազար տոնն	Դրանց քվում ըստ հանրա- պետությունների %/0		
		Ադրբեջան	Հայաս- տան	Վրաս- տան
Շաղանակ	20,4	0,5	—	99,5
Տանձ	16,4	16,1	35,8	48,1
Ունձոր	13,0	25,0	24,0	51,0
Հոն	11,0	31,5	31,9	36,6
Զկեռ	8,9	68,5	12,1	19,4
Մոշ	7,8	39,6	11,8	48,6
Ալուշա	7,7	43,0	14,8	42,5
Ցուպուկի	7,5	69,4	14,8	15,8
Դափնակեռաս	3,5	—	—	100,0
Հունական կաղին	3,0	17,7	37,2	45,1
Ուռմա	2,2	59,0	—	41,0
Թխիլ	1,9	17,8	12,4	69,8
Նուռ	1,6	95,0	—	5,0
Պտղի այլ տեսակներ	6,8	25,0	5,0	70,0
Ընդամենը	111,7	29,2	16,6	54,2
Հաճախի	929,7	21,8	7,6	70,6
Կաղնի	334,2	61,1	17,6	17,3
Ընդհանուրը տոնն	1375,6	32,7	10,8	56,5

Շ ա գ ա ն ա կ

Արտադրանքի քանակությամբ առաջին տեղը բռնում է անտառային շաղանակը, վոր ծառի ձևով բավականին զգալի մեծությամբ աճում է Անդրկովկասում: Շաղանակ շատ կա Արխազիայում և Արևմտյան Վրաստանում, ավելի քիչ՝ Աջարստանում, Կախեթում և Ադրբեջանի հյուսիս-արեւմտյան շրջաններում (Բելոքան, Զաքաթալա, Կախի, Վարդաշեն, Կուտկաշեն):

Շաղանակի պտուղները շատ սննդաբար են և Արևմտյան Ցեվրոպայում ու Ամերիկայում նրանց պահանջը մեծ է, նույնպես և Անդրկովկասում:

Հասնելու շրջանում (հոկտեմբեր-նոյեմբեր ամիսները) խորոված, յեփած և բոված ձևով՝ տաք դրոշյամբ շաղանակը

ծախվում է Վրաստանի և Ադրբեջանի մի քանի քաղաքների փողոցներում:

Իտալիան, Ֆրանսիան և Տաճկաստանը մեծ քանակությամբ արտահանում են դեպի Գերմանիա, Անգլիա և Ամերիկա:

Առայժմ սննդի արդյունաբերությունը քիչ և ողտազործում շաղանակը և նրա հիմնական մասը (70—80%) փչանում է անտառում:

ԱՍՖՈՋ-ում անտառային շաղանակի միջին բերքը վորոշվում է 20 հազար տոնն, բացի դրանից, այգիներում բուսնող շաղանակը տալիս է մինչև 2500 տոնն:

Հավաքելու ժամանակ շաղանակը շատ արագ փչանում է, դրա համար ել պահանջվում է զգուշ պահպանություն—սառը, լավ ողափոխման յենթակա շենքերում:

Արդյունաբերության համար մթերելիս, անհրաժեշտ է այն չորացնել, թեկուզ հասարակ ձևի կուստար չորանոցներում (լավացրած ծխարաններում):

Տանձն իր ընդհանուր բերքով բռնում է շաղանակից հետո յերկրորդ տեղը և բերքաբեր տարին տալիս է 30 հազար տոննից ավելի: Շատ շրջաններում վայրիաճ տանձի բերքը մասնակի հավաքվում է տեղական բնակչության կողմից տանը գործածելու համար¹⁰ (15—30%), իսկ մնացած մասը սովորաբար փչանում է անտառում:

Արդյունաբերական նպատակով տաձի մթերումները զարգացել են 1933—4 թվից: Տանձի հիմնական քանակությունը արդյունաբերական վերժաղկման մեջ յենթարկվում է չորացման, իսկ փոքր մասը գնում է պավիդլո, պտղախմոր, պաստեղներ, դոշար, քացախ, կվաս պատրաստելու, առանձնապես լավ է տանձը չոր կամպոտ պատրաստելու համար:

Տանձը տարածված է Անդրկովկասի բոլոր անտառային հոծություններում: Առանձնապես Հայաստանում—Ալլահվերդում, Զանգեզուրի, Իջևանի հոծություններում և Ադրբեջանում (Ղուբա, Ղաբաբաղ), Վրաստանում տարածված է համարյա թե ամեն տեղ՝ տերևավոր անտառներում խառը դրուծյամբ:

Տանձի բռնած ընդհանուր տարածությունն ԱՍՖՈՋ ճիշտ կերպով հաշվի չի առնված, սակայն նա անպայման կազմում է մի քանի հազար հեկտար: Քիչ տանձենիներ պարունակող անտառների տարածությունը կազմում է մի քանի տասնյակ հազար հեկտար:

Անտառային խնձորենեցն աչքի յեն ընկնում մեծ թթվությամբ, դրա համար ելամենից առաջ կարող են ոգտագործվել սննդի արդյունաբերության մեջ խնձորի թթվուտ ստանալու համար:

Խնձորը հանդիսանում է նույնպես լավ կիսաֆարրիկատ պեկտինի արտադրության և հրուշագործական արդյունաբերության համար (խմոր, պավիդլո, միջուկներ և հյութեր): Բացի դրանից, անտառային խնձորները մեծ քանակությամբ գնում են թեյի արդյունաբերության համար, Առատ բերքատվության ժամանակ Անդրկովկասում նրա ընդհանուր արտադրանքը լինում է 25 հազար տոննից ավելի: Տեղական բնակչությունը գործածության համար այդ խնձորները համարյա թե բոլորովին չի հավաքում:

Մսնդի արդյունաբերությունն այժմ միայն սկսում զարգանել անտառային խնձորի մթերումը:

Անդրկովկասում հիմնական հոծություններն են Ադրբեջանում՝ Ղուբայի, Կոտեկաշենի, Ղարաբաղի շրջաններում. Հայաստանում՝ Ալլահվերդու և Զանգեզուրինը: Բացի դրանից խնձոր պատահում է Արևելյան Վրաստանի բոլոր տերևավոր անտառներում՝ խառը գրությամբ, ճանապարհներին մոտ և դաշտերում:

Հոն: Անտառներում խոշոր թփուտների ձևով բուսնող հոնը շատ գնահատելի պտուղ է տալիս սննդի արդյունաբերության մեջ ոգտագործելու համար, բայց մինչև որս նրա բերքի տոկոսի չնչին քանակությունն է յուրացվում, վորը լավ տարիներում հասնում է Անդրկովկասում 15 հազար տոննից ավելի:

Հոնը կարելի չէ ոգտագործել վիտամինների պարունակող մի շարք մթերքներ ստանալու համար (հյութեր, կոնցենտրատներ, պաստեղներ, լավաշ, պավիդլո և այլն):

Հոնը գործածվում է նույնպես թարմ դրությամբ: Տեղական բնակչությունը նրանից մեծ քանակությամբ չորացնում է:

Հոնը Միության հյուսիսային շրջաններում կարող է անսահման սպառման պահանջ գտնել, վորովհետև հոնը աչքի յե ընկնում հակալնդախտային բարձր հատկությամբ:

Անդրկովկասում հոնի լայնատարած թավուտներ կան Ղարաբաղայի, Իջևլանի, Բորչալուի, Թիֆլիսի, Կախեթի, Թոուզ-Յեկնդորֆի և Ղարաբաղի անտառային հոծություններում:

Զկեռը հանդիսանում է լավ հումուլթ պտղախմոր, պավիդլո, միջուկ և մարմեւադներ պատրաստելու համար, նույնպես և կարող է ոգտագործվել թթու դնելու համար:

Զկեռն առատությամբ բուսնում է վորպես մեծ թփեր Ադրբեջանի բոլոր անտառային շրջաններում. նրանից շատ կա Կախեթում, և մի քիչ պակաս Արևմտյան Վրաստանում: Զկեռի ընդհանուր բերքն ԱՍՖՍՀ-ում բերքաբեր տարիներում հասնում է 12,000 տոննից ավելի:

Հրեակ. պատահում է մի քանի տեսակներով և բուսնում և խոշոր թփերի ձևով կամ վորպես ծառ մինչև 5 մետր բարձրությամբ:

Սև պտղի հրշակը խոշոր պտուղներով տալիս է արդյունաբերական հումուլթ-պտղախմոր, պավիդլո պատրաստելու համար, նույնպես թեյի ու սուրճի արտադրության համար:

Սև հրշակը մանր պտուղներով կարող է ոգտագործվել միայն սուրճ-թեյի արդյունաբերության համար:

Կարմրապտուղ հրշակը դժվար թե ընդհանրապես կարելի լինի ոգտագործել սննդի արդյունաբերության մեջ, շնորհիվ նրա քանակության սահմանափակության և խիստ փշոտ լինելու հետևանքով՝ դժվար հավաքելուն:

Հաճախ հրշակ պատահում է անտառի կտրված մասերում, բացատներում և առանձնապես թփային (կրկնակի) թավուտներում:

Հավ տարին նրա բերքն ամբողջ Անդրկովկասում հասնում է 12 հազար տոննի:

Ալուչա. փշոտ թփեր են, տարածված անտառների միջին և ներքևի շերտերի բացատներում, սյուրե, պավիդլո, միջուկներ պատրաստելու համար իրենից հիանալի նյութ է ներկայացնում:

Ալուչայից մեծ քանակությամբ պատրաստում են «թթու պաստեղ» (լավաշ), այսինքն ողում չորացրած ալուչայի յեփած հյութ:

Պաստեղն իր մեջ պարունակում է մինչև 13% թլթվություն և մինչև 30% շաքար. պաստեղի մեջ ամենաազնահատելին վիտամինների մեծ քանակությունն է: Ալուչայի պաստեղը անսահման սպառումն կարող է ունենալ Միության կենտրոնական, հյուսիսային և արևելյան շրջաններում: Անդրկովկասում շատ հայտնի յի բնակչության մեջ այսպես կոչված «կվացարիխին» — ալուչայի յեփած հյութը: Անդրկովկասում ալուչայի հոծություն

ների աճման հայտնի կենտրոններն են՝ Զանգեզուրը, Կուտկաշենը, Խաչմասը, Արխաղիան, Աջարիստանը, Արևմտյան Վրաստանը, Լավ տարիներում ալուէայի բերքը հասնում է 13 հազար տոննից ավելի:

Դափնակեռառ. Սովորաբար Արևմտյան Վրաստանում տաքածված թուփ է. անտառներում առաջացնում է համատարած, դժվար անցնելի մանրածառ կիցանտառիկներ:

Դափնակեռասի պտուղները կարող են ոգտագործվել խմիչքներ, պինի և մուրարու պատրաստելու համար: Տեղական բնակչությունը գործածում է այն թարմ դրուժյամբ, նույնպես և լայն կերպով ոգտագործում են այն զովացուցիչ խմիչքներ պատրաստելու համար:

Դափնակեռասի տերևներից արտասահմանում ստանում են դափնակեռասենյան յուղ:

Դափնակեռասի հումուլթային բազան Արևմտյան Վրաստանում, Աջարիստանում և Արխաղիայում հսկայական է—հասնում է մի քանի տասնյակ հազար հեկտարի: Անդրկովկասում դափնակեռասը չի հետադուրված վոչ նրա բերքատվության և վոչ ել քիմիա-տեխնոլոգիական հատկություններով:

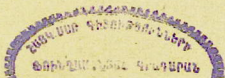
Հումակամ կախալ. Անդրկովկասի անտառներում շատ տաքածված ծառ է: Այն բուսնում է կամ վերպես մենակ ծառ կամ թե անտառների միջին և ներքին զոնաներում վոչ մեծ խմբերով, շատ հաճախ պատահում է նաև ճանապարհների յերկարուժյամբ, արևերի ասիերին և հին բնակչության վայրերում:

ԱՍՖՈՆձ մի շարք հոծություններում գոյություն ունեն վոչ շատ մեծ կակալի հողամասեր—(Լենքորանի, Կախեթի և Իջևանի շրջանում):

Կակալի միջուկը շատ սնդարար է և պարունակում է իր մեջ մինչև 50—60% յուղային մասեր, 8—16% աղոտային նյութեր, մինչև 1% ֆոսֆորային թթվուլթ, և մինչև 1% կալիա: Կակալի հավաքն սկսվում է սեպտեմբերի յերկրորդ կիսից և վերջանում է հոկտեմբերի վերջիերին:

Կակալը մեծ քանակությամբ գործ է ածվում թարմ դրուժյամբ: Մասամբ ոգտաուործում են կակալը հիանալի յուղ ստանալու համար: Անդրկովկասում չհասած կակալներից պատրաստում են մուրաբա:

Ձնայած ժողովրդական տնտեսության մեջ ունեցած կակալի պտուղներին խոշոր նշանակությանը, նրա ծառերն Անդրկովկասում, շնորհիվ թանկարժեք փայտի, ուժեղ կերպով կտրում են:



Նրա քանակությունը սխտեմատիկորեն տարեցտարի պակասում է: Հին կարգերի, վերջին 50 տարվա ընթացքում կտրված է մոտավորապես 1 միլիոն խորանարդ մետր կակալի ծառեր:

Անտառի քիսի (ժանր կաղին), Ջնայած վոր շատ լայն կերպով տարածված է ժանր կաղինը, բայց տնտեսական նշանակությունն չունի, շնորհիվ հաղվադեպ է թույլ բերքատվության:

Խուրմա. Բարձր ծառ է, վորն աճում է անտառների ներքին շերտերում: Խուրման բավականին տարածված է բրնձում Լենքորանի անտառներում (մոտ 1000 հեկտար), տարածված է նաև Արևմտյան Վրաստանում, բայց այնտեղ չի առաջացնում մաքուր տնկարաններ, այլ ցրված մեծ տարածության վրա—հեկտարում քիչ քանակությամբ ծառերով: Հանդիպում են նաև Կախեթի և Ջաքարթալի շրջաններում:

Բնակչությունը գործ է ածում նրա պտուղները թարմ և չորացած դրությամբ և նրանից պատրաստում են «դոշաբ»—խուրմի յեփած հյութը:

Մննդի արդյունաբերությունը կարող է ոգտագործել խուրման պտղախմոր պատրաստելու համար, վորն հանդիսանում է բարձր վորակ ունեցող նյութ հրուշագործական արտադրության համար:

Նուռ. Մերձ արևադարձային թուփ է, վոր արդյունաբերության համար տալիս է իր թթվությամբ արժեքավոր պտուղներ:

Նուռի հյութը սննդի արդյունաբերության մեջ թանկ է գնահատվում և նրա վերաբերմամբ անսահման պահանջ կա: Թարմ հյութն աչքի յե ընկնում շատ հարուստ վիտամիններ պարունակելով:

Արդյունաբերական նշանակություն ունեցող նուռն թավուղները գտնվում են Լենքորանի, Սամուխի և Գյոդչայ-Աղդաշի հոծություններում:

Մոռը ներկայացնում է իրենից թանգարժեք հոմոլոյթ հրուշագործական և անալկոհոլ արդյունաբերության համար: Մոռի պատերի զացիայի յենթարկած հյութը մոտիկ ապագայում անպայման կունենա մասսայական պահանջ:

Անդրկովկասում տարածված է մոշն առատությամբ և ամեն տեղ: Լավ բերքատվության դեպքում Անդրկովկասում մոշը տալիս է 15000 տոննից ավելի պտուղ, Մոշը բուսնում է բարձր փշոտ թփուկների ձևով անտառների բացատներում, ճանապարհ-

ների, պարեսպների և արխերի յերկարությամբ բաժականին մեծ քանակությամբ:

Կովկասյան չեքնիկան, տարածված է գլխավորապես Արևմտյան Անդրկովկասում մի քանի հազար հեկտար տարածության վրա: Դա մինչև $1\frac{1}{2}$ մետր բարձրություն ունեցող թուփ է, վոր պատահում է հաճարի և յեղեխնի անտառների միջին շերտերում մանրածառ անտառի ձևով:

Պտուղները ստամոքսը ամրացնելու հատկություն ունեն, տերևներն ոգտագործում են չերնիկյան թեյ պատրաստելու համար, վորը «բրուսնիկական թեյ» անունն է կրում:

Վայրիաճ պտղատու թփուկներից, վոր մասսայական տարածված են, պետք է շեշտել նույնպես ծորենին և սպարակը (բարբարիս և սումախ), վորպես սննդի արդյունաբերության համար բարձր թթվություն ունեցող պտուղ տվողներ. այն ունի և տեղական դործածություն վորպես համեմունք մսով կերակուրների:

Անդրկովկասում վայրիաճ պտուղները մթերման վրա հարկավոր ուշադրության չեր դարձվում, վորը հաստատվում է ներանց մթերման քանակությամբ: 1931 թվին մթերված է 516, 1932—647, 1933—4254 տոնն: Այդպիսով, 1933 թվին բեկումն առաջացավ, իսկ 1934 թվին Անդրկովկասում մթերվել է 15,278 տոնն:

Հաշվի առնելով բանվորական ուժի պահանջը, անտառների մատչելիությունը, ճանապարհների դրությունը, յերկաթուղու կայարանների մոտիկությունը և այլն, վայրիաճ պտուղների հավաքի հնարավորություններն Անդրկովկասում մոտակա 2—3 տարիներում կարող է արտահայտվել լավ բերքատվության դեպքում մինչև 67 հազար տոննով, իսկ միջակ բերքատվության դեպքում մինչև 29 հազար տոնն. դրա թվում՝ Վրաստանում 13 հազար տոնն, Ադրբեյջանում 10 հազար տոնն, իսկ Հայաստանում 6 հազար տոնն:

Ներկայումս մթերման մեջ ընդգրկած են միայն տանձը, խնձորը և ալուչան. մյուս տեսակները, վորպես մթերման համար ավելի բարդ տեխնիկա պահանջողներ (որինակ՝ շաղանակը, հոնը, ծորակը և մյուսները) կամ, վորպես մթերողների կողմից դեռևս անբավարար դնահատվածներ (որինակ՝ հրշակը, խուրման, զկեռը, մոշը և մյուսները), ընդհանուր մթերման մեջ չնչին մասն են կադմում:

Վայրիաճ պտուղները մթերման մեջ մեծ արգելակ է հանդիսանում այն, վոր տեղական բնակչութիւնը չգիտի տեխնիկորեն կատարել պտուղների հալաքը, չգիտե հալաքած արտադրանքը պահել:

Շատ հաճախ հալաքման ժամանակ թափ են տալիս բոլորովին չհասած պտուղները, վորոնք ծառը թեթեւ շարժելուց չեն ընկնում, այն ժամանակ պտուղները պոկում են ճյուղերի հետ միասին: Նման հալաքի ժամանակ կործանում են հետեյալ տարվա բերքը:

Ծառից թափ տված պտուղները չեն ջուլջկում ըստ հասունության աստիճանի և սովորաբար մեկ պարկի, կթոցի կամ մի այլ տարայի մեջ ընկնում են շատ հասած և բոլորովին խակ պտուղներ և շատ հաճախ լցված այդ դրությամբ մնում են մի քանի օր: Բնական է, վոր նման պայմաններում մթերման կետերն են հաճախ հասնում կիսալված տձև մի շաղախ: Նման դեպքերում առանձնապես ֆեսամակար և պարկային տարան:

Տարածված է և նույնպես ուրիշ դեպք. հալաքած (խոնավ, չչորացրած) պտուղները հաստ շերտով դարսում են կամ կույտերով լցնում, հետևանքը դրա այն է լինում, վոր բոլորովին փչանում են կամ մասնակի գցում արտադրանքի արժեքը: Նման յերևույթները հետևանք են անդրազետ մթերումների: Աշխատում են ըստ հնարավորի տիրել մոտակա հարուստ հողամասերի պտուղներ և հատապտուղների բերքը և մի քանի օրվա ընթացքում ծանրաբեռնել նրանցով մթերման կետերը, վորոնք ստիպված են ժամանակավորապես դադարեցնել պտուղներ ընդունելը չկարողանալով նրանց վերամշակել: Հալաքած պտուղների մի մասը թափվում են դյուղացիների բակերում, մի մասը մնում անտառում յերբեմն բավականին յերկար ժամանակ, սպասելով մթերման կետերի ընդունելությանը:

Չչորացրած, կույտերով ընկած պտուղները սովորաբար մըգւում են և փչանում:

Այն ինչ, յեթե պտուղները փռեն վոչ հաստ շերտերով աբեւի տակ և կամ թե ոգափոխվող շենքերում (թեկուղ ծածկոցների տակ), կանոնավոր կերպով տակ ու վրա անելու դեպքում, նրանք շուտով գոլորշիացնում են իրենց միջի խոնավության ավելցուկը և բավաբար դրությամբ մնում մինչև ընդունող կետին հանձնելը:

Վայրիաճ պտուղները հալաքելու լավագոյն կազմակերպած մոտեցումը հանդիսանում է բրիգադային մեթոդով հալաքը:

Այդ դեպքում հնարավոր ե առաջուց պլանային կարգով կցել յուրաքանչյուր անտառային հողամասի վորոշ բրիգադի, դրա հետ միասին հնարավոր ե բրիգադի յուրաքանչյուր անդամին հավաքի ժամանակի ընթացքում, (հնգորյակը մեկ անգամ) տալ առաջադրութիւն:

Այդ դեպքում յուրաքանչյուր բրիգադ կամաց-կամաց կտա մթերող կետին վորոշված ժամկետին վորոշ նորմա: Իսկ այդ հնարավորութիւն կտա մթերման կետին աստիճանաբար պատրաստվել ընդունելու արտադրանքի ամբողջ քանակութիւնը: Առանձնապես կարևոր ե այն, վոր յուրաքանչյուր բրիգադ կկարողանա հաշվի առնել, թե արտադրանքի վճիռ մասը կարող ե ուղղակի հանձնել մթերման կետին ե վճիռ մասը անհրաժեշտ ե չորացնել ե պահել վորոշ ժամանակ (2—3 շաբաթ), մինչև կետին հանձնելը:

Բացի դրանից, նման ձևով հավաքը կազմակերպելու դեպքում հնարավոր ե լայն կերպով դարգացնել սոցմրցումը, ինչպես առանձին բրիգադների մեջ, նույնպես ե անհատապես—հավաքած արտադրանքի վորակը բարձրացնելու, կորուստը պակասեցնելու ե հավաքածի քանակութիւնը շատացնելու համար:

Բրիգադիները լավ պիտի տեղյակ լինեն պտուղներ հավաքելու տեխնիկայի, նրանց պահելու, տեղափոխելու հետ կախված տեղական պայմանների առանձնահատկութիւնների ե պտուղների տեսակների հետ:

Անցնելով հետագա տարիների մթերման հեռանկարներին, մթերողների առաջին հերթի խնդիրը պետք ե դնել, վոր սկսեն յուրացնել բացի տանձից, խնձորից ե ալուչայից, այլև շագանակը, զկեռը, հրշակը, մոշը, խուրման, նուռը, հոնը, կաղինը, դափնալեռասը, հաճառները ե այլն:

Դրա հետ միասին շագանակի մթերումը պետք ե բարձրացնել ե հասցնել տանձի ե խնձորի մթերումների մակարդակին, ալուչայի, հոնի ե զկեռի մթերումները պետք ե կազմեն ընդհանուր մթերումների մինչև 10%, իսկ հրշակի, մոշի, նուռի ե խուրմայինը՝ մինչև 5%, իսկ հրշակի, մոշի, նուռի ե խուրմայինը՝ մինչև 5% յուրաքանչյուրինը:

Այդ տեսակների մթերումը բարձրացնելով հնարավոր ե ավելացնել Անդրկովկասում վայրիւմ պտուղների ապրանքային արտադրանքը մինչև 60—70 հազար տոննի բերքատուութիւնը հաջող տարիներում:

Գործնական տեսակետից կարևոր է, վոր վերևը շոշափած հարցերը ուսումնասիրվեն Անդրէովէասի առանձին հանրապետություններում:

IV. ԱՆՍՖՀ-ի հումուլթային բազան.

Ադրբեջանի վայրիւած պտուղների բերքը լավ տարիներում (առանց աճառների և հաճարի կաղինի) մոտավորապես հաշվվում է 55 հազար տոնն, իսկ միջակ բերքի ժամանակ 32 հազար տոնն: Համաձայն դրա հնարավոր ապրանքային արտադրանքը համարում է 24,0 հազար տոննի և 10,2 հազար տոննի:

Հետևյալ տախտակը հասկացողություն է տալիս առանձին տեսակների արտադրանքի մասին և ցուցմունքներ նրանց տարածման վերաբերյալ:

Ադրբեջանի ընդհանուր արտադրանքը ըստ տեսակների միջին բերքատվության գեպըրում:

ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ	Արտադրանքը հազար տոննով.	Տեսակաբար կշիւը 0/0/0-ով	Տվյալ տեսակի հիմնական հոծությունները տարածված են
1. Զկեռ . . .	6,1	18,7	Լենքորան, Պաշմաս, Ղարաբաղ.
2. Հրշակ . .	5,2	16,1	Ամեն տեղ, առանձնապես Լենքորան, Պաշմաս.
3. Հոն	3,5	10,7	Տոուղ, Յելենդորֆ և Ղարաբաղ.
4. Ալուշա . .	3,5	10,2	Ամեն տեղ, առանձնապես Պաշմաս և Կուտկաշեն.
5. Խնձորենի .	3,2	10,0	Ամեն տեղ, առանձնապես Ղուբա, Ղարաբաղ և Կուտկաշեն.
6. Մոշ	3,1	9,5	Ամեն տեղ.
7. Տանձ . . .	2,6	8,1	Ղարաբաղ, Տոուղ-Յելենդորֆ և Ղուբա.
8. Նռնենի . .	1,5	4,8	Լենքորան, Յելենդորֆ, Սամուխ, Կուտկաշեն.
9. Խուրմա . .	1,3	4,1	Լենքորան.
10. Հոն. կաղին.	0,5	1,7	Ամեն տեղ, առանձնապես Լենքորան, Զաքաթալա.
11. Այլ տեսակն.	2,1	6,1	Ամեն տեղ.
Ընդամենը . .	32,4	100,0	

Հոծութիւններն ընտրված են պայմանականորեն, մեծ մասամբ անտառատնտեսութիւնների սահմանադրելով, կամ անտառային դաշաներով, ըստ վորում ընդգրկում են հետևյալ շրջանները:

Զաքաթալայի հոծութիւն—Բելոքանի, Զաքաթալայի և Կախի շրջանները. Կուտկաշենի հոծութիւն—Նուխու, Վարդաշենի, Կուտկաշենի, Գյոդշայի, Աղզաշի շրջանները. Ղուբայի հոծութիւն—Ղուբայի և Ղուսարի շրջանները. Խաչմասի հոծութիւն—Խաչմասի և Դիվիշու շրջանները. Յելնդորֆի հոծութիւն—Թուզի, Գետաբեկի, Շամախու, Յելնդորֆի, Նարիմանովի և Սամուխի շրջանները. Ղարաբաղի հոծութիւն—Լեռնային Ղարաբաղի բոլոր շրջանները. Քրդաստանի հոծութիւն—Չանդելանի, Լաչինի շրջանները. Լենքորանի հոծութիւն—Մասսայինի, Լենքորանի, Աստառայի շրջանները:

Արբեջանի վայրիսն պտուղների յուրացման վերաբերյալ նիսնական խնդիրներ.

1) Ինկատի ունենալով զկեռի, հրշակի և խուրմայի հումուցթային բաղայի ուժեղութիւնը, վորը կազմում և Ադրբեջանի վայրիսն պտուղները ընդհանուր արտադրանքի մինչև 40%, անհրաժեշտ և առավելագոյն չափով զարգացնել այդ պտուղները և հատապտուղների մթերութիւնները, վորպես սննդի արդյունաբերութիւն համար բարձրորակ հումութիւններ:

2) Ինկատի ունենալով հոնի, ալուշայի և նուան նշանակալից հումութիւնային բաղան, անհրաժեշտ և սկսել արդյունաբերական հավաք հոնի և ուժեղացնել ալուշայի ու նուան մթերութիւնները, վորպես արժեքավոր հումութիւն բարձրաստիճան վիտամինային դիետիկ արտադրանք պատրաստելու—հյութերի, պաստեղների և այլ բաների համար:

3) Պետք և շարունակել տանձի և խնձորի մթերման քանակութիւնը բարձրացնելը:

4) Անտառային պտղային հոծութիւնները կուլտուրական ձևով յուրացնելու նպատակով, անհրաժեշտ և ավելի արժեքավոր հողամասերում ձեռնարկել անտառապտղային տնտեսութիւններ կազմակերպելուն, վորը հնարավորութիւն կտա ամենակարճ ժամանակում ավելացնելու արտադրանքի քանակութիւնը 5—10

անգամ, Անտառապտղային տնտեսություններ կազմակերպելու առաջնակարգ հողամասերն են.

ա) Լենքորանի—նռնենու, խուրմի և հրշակա-ղկեռի հոծությունները,

բ) Կուտկաշենի հոծություն—խնձորենու և շագանակենու հողամասերը:

գ) Ղուբայի—խնձորենի, տանձենի:

դ) Լեռնային Ղարաբաղ—տանձենի, խնձորենի, հոնի:

ե) Սամուխի—նռնենու:

V. Հայաստանի վայրիսն պտուղների հումույթային բազան

Հայաստանում վայրիսն պտուղների ընդհանուր արտադրանքը լրիվ բերքատվության դեպքում վորոշվում է 34000 տոնն (առանց աճառների և հաճարի կաղնու), իսկ միջակ բերքի դեպքում 18,600 տոնն: Դրան համապատասխան ապրանքային արտադրանքը 12,500 և 6,600 տոնն:

Հանրապետության մեջ ամբողջ բերքը ըստ պտղատեսակների բաժանվում է հետևյալ կերպ. (միջին բերքի դեպքում):

Տախտակ № 3

ՊՏՂԱՏԵՍԱԿԸ	Ընդհանուր արտադրանքը հազար տոնն.	Տեսակարար կշիռը $\frac{0}{100} \frac{0}{100}$ -ով	Տվյալ տեսակի հիմնական հոծությունները տարածված են
Տանձ	5,9	31,5	Ղարաքիլիսա, Ջանգեղուր, Իջևան.
Հոն	3,5	18,8	Ղարաքիլիսա, Ջանգեղուր, Իջևան, Շամշադին.
Խնձորենի	3,2	16,7	Ղարաքիլիսա, Ջանգեղուր.
Ալուշա	1,1	6,0	Ջանգեղուր.
Հուռ. կաղին . . .	1,1	6,0	Ամեն տեղ.
Ջկեռ	1,1	6,0	Ջանգեղուր, Շամշադին.
Մռ	0,9	5,0	Ջանգեղուր.
Մն. տեսակները.	1,8	10,0	Ամեն տեղ.
Ընդամենը	18,6	100,0	

Հոծություններն իրենց մեջ ընդգրկում են հետևյալ շրջանները:

Ղարաքիլիսայի (Կիրովական) հոծություն—Ալլահվերդու, Ղարաքիլիսի, Ստեփանավանի շրջանները. Իջևանի հոծություն—Իջևանի շրջանը և Դիլիջանի շրջանի հյուսիսային մասը. Դիլիջանի հոծություն—Դիլիջանի շրջանը. Շամշադինի հոծություն—Շամշադինի շրջանը. Զանգեզուրի հոծություն—Ղափանի և Գեղրուսի շրջանները:

Հայաստանում վայրիաճ պտուղները յուրացնելու վերաբերյալ հիմնական խնդիրները.

1) Անհրաժեշտ և Զանգեզուրում ալուչայի, իսկ Ղարաքիլիսայի, Իջևանի և Շամշադինի հոծություններում—հոնի մթերումների ավելացումը:

2. Ուժեղացնել տանձի և խնձորի մթերումները Ղարաքիլիսի, Զանգեզուրի և Շամշադինի հոծություններում:

3. Ղարաքիլիսայի հոծության մեջ ստեղծել անտառապուղային տնտեսություն հոնի, տանձի և խնձորի, իսկ Իջևանում—տանձի:

VI. ՎՐԱՍՏԱՆԻ հումուլթային բազան.

Վրաստանում վայրիաճ պտուղների ընդհանուր արտադրանքը լրիվ բերքի ժամանակ մոտավորապես վերոշվում և 105000 (առանց անառների և հաճարի կաղնու), միջին բերքի դեպքում 60000 տոնն:

Դրա համեմատությամբ ել ապրանքային հնարավոր արտադրանքը 31,000 և 13400 տոնն:

Ընդհանուր արտադրանքի բաժանումն ըստ տեսակների նախատեսված և հետևյալ տախտակում:

ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ	Արտադրանքի հոգաբարձունքով	Տեսակարար կշիռը 0/0/0-ով	Տվյալ տեսակի հիմնական հոծությունները տարածված են.
Շաղանակ . . .	20,3	33,5	Արխաղիա, Խնդորական հոծությունում. Աջարխտան, Մարավիլյան հոծ. մնացած հոծությունները Արևմտյան Վրաստանում և Կախեթիայում:
Տանձ	7,9	13,0	Բորչալուի, Թիֆլիսի, Բորժոմ-Ախալցխայի, Աջարխտան, Արխաղիա, փոքր քանակությամբ ամեն տեղ:
Խնձորենի . . .	6,6	10,9	Ամեն տեղ:
Հոն	4,0	6,6	Թիֆլիսի, Կախեթիայի, Բորչալուի:
Մոշ	3,8	6,3	Ամեն տեղ:
Դափնակեռաս .	3,5	5,8	Չոխատաուրի, Բաղդադի, Շիրաթուրի, Աջարխտան, Արխաղիա:
Ալուշա	3,3	5,4	Ամեն տեղ, առանձնապես Ողուրդետի, և Արխաղիա, Չոխատաուրի, Աջարխտան:
Հունակ. կաղին.	1,4	2,3	Ամեն տեղ, առանձնապես Կախեթիայի, Արխաղիայի:
Տիլի	1,3	2,2	Ամեն տեղ, առանձնապես Արևմտյան Վրաստ.:
Խորմա	0,9	1,6	Արևմտյան Վրաստանի:
Մն. տեսակները.	7,7	12,4	Արևմտյան Վրաստան:
Ընդամենը . .	60,7	100,0	

Հոծություններն իրենց մեջ ընդգրկում են հետևյալ շրջանները:

Կախեթիայի հոծություն—Թելավի, Կվարկիլի, Լազոդեխի, Գուրջաանի, Թիֆլիսի, Դուշեթի, Մցխեթի, Երցո-Թիոնետի, Դաբե-Կախեթի, Աղբուլախ-Մանգլիսի. Թիֆլիսի շրջան—Բորչալուի հոծություն—Լյուքսեմբուրգի, Բաշկիչետի. Ախալցխա-Բորժոմի շրջան, Ախալցխայի հոծություն—Ադիգենի, Տուրշի, Բորժոմի շրջաններ, Խնդուրայի հոծություն—Ջուզդիդի, Չխորոց, Դալենջիլի շրջան, Խորի, Փոթիի, Նոր-Սինալի շրջան, Ողուրդետի հո-

ծուծյուն—Ողուրդիտի, Լանչխուտի շրջան. Զոխաթաուրի հոծուծյուն—(նույն շրջանը). Մարտվիլի հոծուծյուն—Նոնի, Մարտվիլի շրջան. Յագերի հոծուծյուն—(նույն շրջանը). Սվանսթի հոծուծյուն. Քուծայիսի հոծուծյուն—Քուծայիսի, Ոքրիբի շրջան. Հարավ-Ոսեթիայի հոծուծյուն—(ամբողջ Հարավ-Ոսեթիան). Աջարիստանի հոծուծյուն—(ամբողջ Աջարիստանը). Աբխազիայի հոծուծյուն—(ամբողջ Աբխազիան),

Վրաստանում վայրիաճ պտուղները յուրացնելու վերաբերյալ գլխավոր խնդիրներն իրագործելու կարգով անհրաժեշտ ե անցկացնել հետևյալ միջոցառումները:

1) Լայնացնել շագանակի մթերումը, վորպես Վրաստանի վայրիաճ պտղային հիմնական հումքի (ամբողջ բազայից 33⁰/₁₀):

2) Զարգացնել հոնի մթերումը Արևելյան Վրաստանում, ալուշայինը, դափնակեռասինը, չերնիկայինը, և խուրմայինը՝ Արևմտյան Վրաստանում, մոշը—ամեն տեղ:

3) Ուժեղացնել ամեն տեղ տանձի և խնձորի մթերումները:

4) Կազմակերպել անտառապտղային տնտեսություններ.

ա) Վրաստանում—Մուխուրայի և Պախուլանո-Ջվարայի անտառային դաշաներում, իսկ Աբխազիայում՝ Կոդորում—շագանակի:

բ) Արևելյան Վրաստանում հոնի և տանձի:

VII. Վայրիաճների սեսակների պսղաստույթյան առանձնահատկությունը.

Վերոհիշյալ աղյուսյակները դիտելիս, պետք ե ի նկատի ունենալ, վոր վայրիաճ պտղային տեսակների առանձնահատկությունը հանդիսանում ե նրանց բերքատվության մեծ տատանումն առանձին տարիներում: Ըստ առանձին տեսակների՝ բերքատու տարին ընդհանուր արտադրանքը առանձին անտառային դաշաներում, իսկ յերբեմն ել ըստ հոծուծյունների բարձրանում ե (բայց իհարկե վոչ հանրապետության մասշտաբով ամբողջովին վերցրած) 3—4, յերբեմն ել 5—6 անգամ, համեմատած միջին բերքաբեր տարիների արտադրանքի հետ:

Որինակի համար բերվում է մեկ արմատի բերքատարության համեմատական աղյուսյակը Լենքորանի հոծության մեջ միջին և լավ բերքի դեպքում, ծառ-թփային բուսականության բավականաչափ խտության պայմաններում:

Տ Ե Ս Ա Կ Ն Ե Ր Ը	Մեկ պտղատար արմատի բերքը կիլոգրամներով.		
	Միջին բերքի դեպքում.	Լավ բերքի դեպքում.	Բարձրացումը (կտրադրած)
Նուռ	2,2	6,6	3 անգամ
Ալուշա	0,5	3,1	6 »
Կաղնի (հաճաբը)	1,3	8,6	6 »

Բնական-պատմական վոչ միանման պայմանների հետևանքով, միևնույն տեսակների միջին և լավ բերքատվության մեջ յեղած ճեղքվածքը առանձին հոծությունների համար տարբեր է:

Ամբողջ հանրապետության մեջ և Անդրկովկասում լավ տարիներում առանձին տեսակների արտադրանքը անցնում է միջին տարիների արտադրանքից 2—3 անգամից վոչ ավել:

Վայրիաճ տեսակների բերքատվության աղպիսի տատանումը թեւադրում է, ամեն տարի առաջուց վորոշել ըստ հիմնական պտղային հոծությունների արտադրության համար պետքական տեսակների բերքի դրուլթյունը: Առանց դրան չի կարելի կանոնավոր և ճիշտ կերպով նախապատրաստվել բերքհավաքին, վերամշակմանը և բերքի տեղափոխությանը տվյալ տարում:

VIII. Վայրիան պսուղների յեվ հասապսուղների մթերումների հեռանկարներ.

Անդրկովկասում հումուլթային բազան իր հեռանկարում չի կարող մնալ այն դրությանը, վորի մեջ նա գտնվում է այժմ:

Մի կողմից անտառային պտղի շատ տեսակներն ունեն դնահատելի փայտեղեն, (շագանակը, հունական կաղինը, տանձը, խուրժան, հոնը, հրշակը և այլն), դրա համար ել այդ տեսակների բները յերբեմն կտրում են բավական մեծ քանակությամբ, դրա հետ միասին շատ անսխտիմ, վորի հետևանքն այն է լինում, վոր շարունակ քչանում են այդ տեսակները:

Մյուս կողմից Անդրկովկասում բանվորական ուժի հաշվեկշիռը տարեց-տարի դառնում է ավելի լարված (այն չափով, վորչախով ԱՍՖԽՀՄ հանդիսանում է զարգացող և մեծ աշխատանք պահանջող տեխնիկական կուլտուրաների շրջան), դրա համար ել պտղի արտադրանքի տեսակետից մի շարք անտառներ բանվորական ուժի ստեղծված դեֆիցիտի դեպքում դուրս են ընկնում շահագործման վորպես տնտեսականորեն չարդարացողներ:

Այդ յերկու դրությունը ստիպում է Անդրկովկասի անտառների առանձին մասերում անցնել պտղային արտադրանքի պլանային բացիոնալ շահագործմանը, դրա համար տնտեսապես ավելի հարմարներն ընտրելով:

Այդ անտառամասերը համապատասխան կազմակերպությունների կողմից պետք է հատուկ հսկողության տակ առնվեն և ներանց վրայի անտառատնտեսական բոլոր միջոցառումներն ու առաջին խնամքը պետք է տարվեն առաջուց նկատի առնված պրտղատու ծառերի պտղատարությունը բարձրացնելու տեսակետով: Պտղատարությունը շատացնելու ավելի հասարակ և եֆֆեկտավոր ձևը կայանում է պլանային ձևով անցկացրած լույսն առատացնելու համար ծառերը կտրատելով անցքեր բացանելու միջոցառումների մեջ:

Այլ կերպ ասած, ընտրված անտառամասերում պետք է հիմնրված լինեն անտառապտղային տնտեսություններ: Հնարավոր է նույնպես անտառապտղային խորհտնտեսություններ կազմակերպելը, վորին արդեն ձեռնարկել են Միջին Ասիայում:

Անտառապտղային տնտեսությունը հնարավորություն կտա ծառերի պտղատարությունը ավելացնել համարյա թե 5—10 անգամ, վորը հնարավորություն կտա այդ անտառամասերում անցկացնել հավաքը հեշտացնելու և նույնիսկ մեքենայացնելու համար մի շարք բացիոնալիզատորական միջոցառումներ, իսկ հետոյիլ պտուղների հավաքման տեղից վերամշակման կետերը տեղափոխելու վերաբերյալ, իսկ այդ բոլորը հետևանքում թույլ կտա բանվորական ուժի քիչ գործածությամբ հավաքել ավելի շատ արտադրանք:

Անդրկովկասի անտառային հարստությունները շահագործելու վերաբերմամբ միջոցառումների եֆֆեկտիվությունը, այն բացիոնալ կերպով ոգտագործելու դեպքում կարող է արտահայտվել հետևյալ, վոչ բոլորովին ճշգրիտ, սակայն, իրականսթյանը բավականին մոտիկ հաշիվներով:

1. Վայրիաճներն պտղա-հատապտղային հումուսը մոտակա տարիներում Անդրկովկասի ժողովրդական տնտեսության մեջ մտնելը կարելի չե հասցնել մինչև 60000 տոննի:

Այդ քանակությունից տեղում թարմ դրությամբ կարող ե գործածվել մոտավորապես 8000 տոնն, և վերամշակման յենթարկվել 52000 տոնն, վորը կտա՝

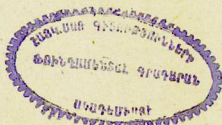
մուրաբա	3000 տոնն
մրգի հյութեր	2500 »
պյուրե և պտղախմոր	1200 »
պաստեղներ (մրգի լավաշ)	2500 »
չոր մրգեր	6000 »

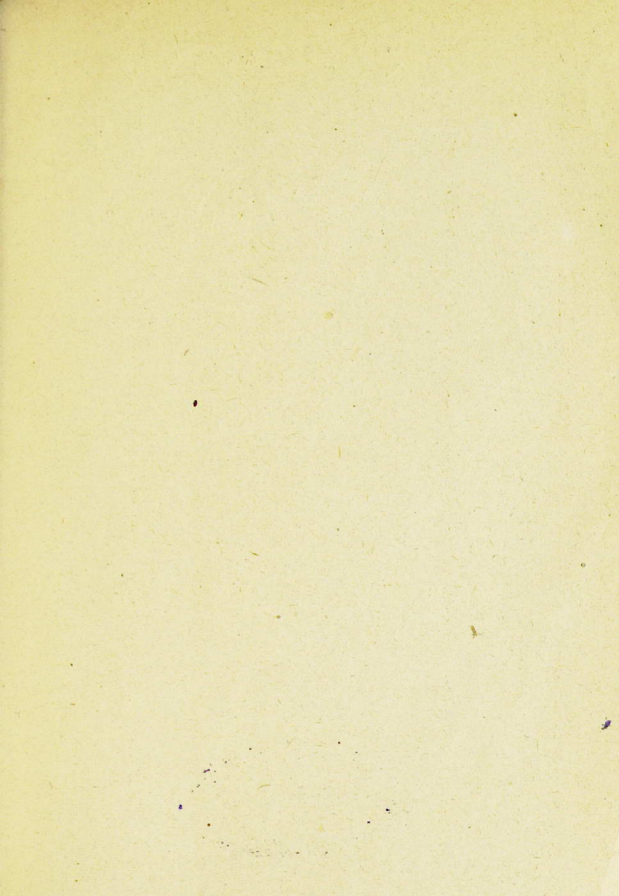
2. Արտասահման արտահանելու համար կարող են ոգտա-գործվել մի քանի տեսակ պտուղներ (որինակ՝ շագանակը, խըն-ձորը, տանձը, ալուչան, գլխավորապես վորպես սերմի նյութ) նույնպես և շագանակը, խուրման, հրշակը, հոնը կաղիները և այլ պտղատու ծառերը ցանցառացնելու համար կարելուց ստացված թանգարժեք փայտը:

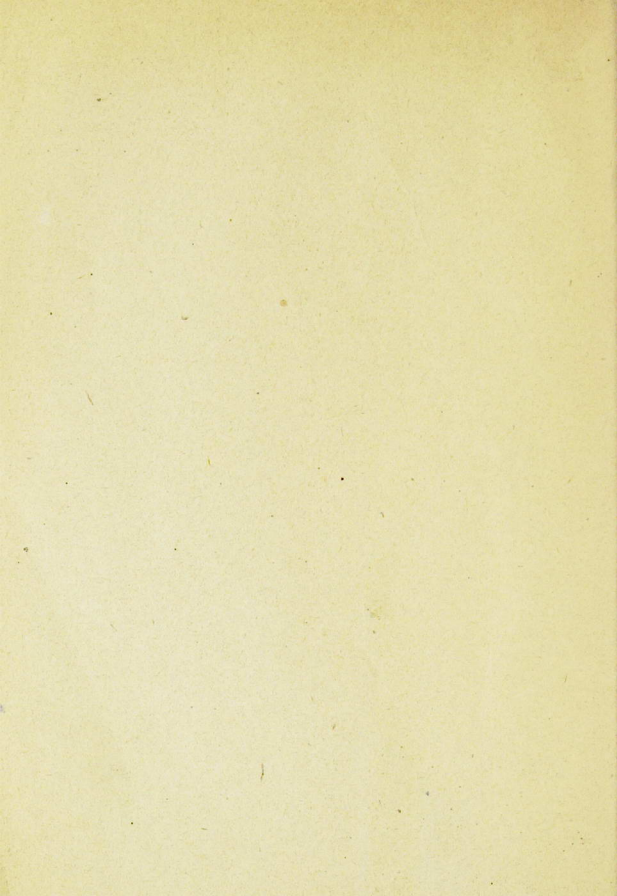
3. Հունական ընկույզի, կաղինի և հաճարի կաղինի վերամշակումը կարող ե մեծ չափով տալ թանգարժեք բուսական կերակրային և տեխնիկական յուղեր:

4. Անտառապտղային խորհտնտեսությունների կազմակերպումը, խողարուծական և թռչնարուծական ոժանդակ ճյուղերի հետ միասին, բացի անմիջական տնտեսական և քաղաքական հրակայական եֆֆեկտիվությունից, նրանց գտնված շրջանում կառավարչեն նաև անտառային տնտեսությունների առողջացում:

Այդ բոլոր նկատառումներով կարելի չե համարձակ համարել, վոր վճռականորեն վայրիաճ պտուկներն առավելագույն չափով ոգտագործելուն անցնելը, իր ծախսերը լրիվ կերպով արգարացնելու և բոլոր անհրաժեշտ միջոցառումների բարձր յեկամետայինության սկզբունքի հիման վրա, հնարավոր ե:







ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.



220038314

11543
2 1 1

A $\frac{\pi}{38314}$

5

787

Уполномоченный СНК СССР в ЗСФСР

**Дикорастущие плоды
ЗСФСР**

ИЗДАНИЕ ЗАКАВКАЗСКОГО КОНВЕНЦИОННОГО БЮРО

Тифлис—1935 г.